

Frano Glavina

NEOBJAVLJENI NOVINSKI NAPIS JOEA MATOŠIĆA IZ 1941. GODINE

(Crtica iz povijesti hrvatskog novinarstva)

Ugledni hrvatski novinar, publicist i antologičar Joe Matošić (Zadar, 1896. - Zagreb, 1966.) bio je između dva svjetska rata u Zagrebu urednik i suradnik više hrvatskih dnevnika i tjednika (Obzor, Jutarnji list, Hrvat, Hrvatski borac i Danica) te autor nekoliko političkih i literarnih djela. Bio je osuđivan od tadanjih jugoslavenskih vlasti i potkraj tridesetih godina ostao bez zaposlenja. U želji da nastankom Nezavisne Države Hrvatske (NDH) 1941. dobije opet radno mjesto i da se dodvori novim vlastima, napisao je članak u kome nastoji opravdati Pavelićeve Rimske ugovore. Međutim, umjesto položaja i priznanja bio je uhićen i pri-tvoren.

Uvod

Među prvim mjerama koje su preuzele vlasti novostvorene Nezavisne Države Hrvatske bile su preuzimanje novinstva. Tako na dan proglašenja, 10. travnja 1941. izvršni odbor Ustaškog stana donosi odluku o ustaškom povjereniku za novinstvo dajući mu ovlasti da provede sve što je potrebno za stvaranje novog ustroja novinske i dojavne službe. Povjerenik je istoga dana preuzeo sva glavna novinska poduzeća i ustanove u Zagrebu, te organizirao novinski ured, koji će prvih mjeseci nove države voditi novinstvo. "Novine u ustaškoj Hrvatskoj nisu i ne mogu biti sredstvo spekulacije i zarade. One su isključivo sredstvo državne politike, narodnog odgoja i prosvjećivanja" - pisao je Ivo Bogdan.¹ Radi toga su svi izdavači novina i časopisa morali ponovno zatražiti dopuštenje izlaženja, bez čega se ni jedan list više nije mogao tiskati. Svi su trebali dokazati vlasništvo, iskazati svoje urednike i namještenike, te pružiti podatke o prihodima. Dnevnicima koncerna "Tipografija d.d." u Zagrebu i to Obzor, Jutarnji list i Večer - "bilo radi njihova prijašnjeg pisanja, bilo radi židovskih vlasnika" zabranjeni su. Tako je Obzor u 68. godini izlaženja svoj zadnji broj objavio 13. IV. 1941. Isto se dogodilo i s dnevnicima koncerna "Jugoslavenska štampa d.d." u Zagrebu, "Novosti" i "Morgenblatt" zabranjeni su kao listovi koje je podržavao Beograd.

Već 10. travnja 1941. agencija "Avala" pretvorena je u agenciju "Velebit". U podržavljenom poduzeću "Tipografija d.d." tiska se dnevnik Hrvatski narod, koji je preuzeo dio uredništva prijašnjih triju dnevnika, ali je veliki broj novinara ostao bez posla. Prema odredbi, koja je donesena 23. travnja, jedino Glavni Ustaški Stan ima pravo vođenja nadzora nad činovnicima i odobravati namještenja ili prijem u službu. U novinarstvu je mogao raditi samo onaj koji je imao pismenu potvrdu, da se nikada nije ogriješio o prohibicije hrvatskog naroda.

1. Rimski ugovori

Mussolini i njegov zet grof Ciano, ministar vanjskih poslova Italije, 23. siječnja 1940. dogovaraju s dr. Antom Pavelićem budućnost Hrvatske. Paveliću je obećana puna vlast u Hrvatskoj, ali uz uvjet personalne unije. On to prihvaća s tim da umjesto personalne unije voljan je primiti jednog talijanskog princa za kralja, ustupajući Italiji pravo na sjever-

nu dalmatinsku obalu. Tim ugovorom Mussolini je postigao ne samo ostvarenje "london-skog pakta" iz 1915. nego još dobrano preko toga.

Pavelić je u novonastaloj situaciji morao još 14. travnja 1941. u svom brzozjavu Mussoliniju naglasiti da će "talijanski interesi u Dalmaciji biti svakako uvaženi". Detalji se razrađuju u pregovorima s Cianom 25. travnja 1941. u Ljubljani i 7. svibnja 1941. s Mussolinijem u Tržiču (Monfalcone) kod Trsta, sve u četiri oka. Ove sudbonosne sastanke na svoj je način opisao dr. Mladen Lorković, i objavio 10 mjeseci poslije kapitulacije Italije (Hrvatski narod, br. 1083, od 14. VII 1944.). Pavelić je pristao da Hrvatska na preostalom dijelu obale ne smije imati svoju ratnu mornaricu, niti utvrde, pa čak ni da trgovački brodovi s više od 6 tona nosivosti ne smiju vijati hrvatsku zastavu. Za taj Pavelićev čin njemački povjesničar Walter Hagen će napisati: "On je morao prihvatiti sve uvjete koji su izdaja hrvatskih životnih interesa."

I kako napisa dr. Stjepan Buć, "Pavelić je otišao u Rim i potpisao ta utanačenja, Mussolinijev diktat. Potpisao i time potvrdio: kao jedna jedina osoba, od nikoga ovlaštena, protiv morala, protiv dobro poznate prakse hrvatskoga državnog prava, protiv životnih interesa našega naroda i cijele njegove povijesti, jer se još od rimskih vremena vazda borio u obrani od prekojadranskih imperijalističkih nasrtaja, da im sada prizna sve nepravедnosti... Tako se, primjerice može reći, da su "Rimski ugovori" natjerali najmanje 100.000 dobrih boraca u naručaj srbokomunizma, koji ih je upregao u svoje agresivne svrhe, protiv Hrvata."

Kada je brojna hrvatska delegacija bila 18. svibnja 1941. pozvana u Rim jasno je bilo da će tamo biti potpisani ugovori, čiji je sadržaj između Mussolinija i Pavelića utanačen još 1940., pa se u tu delegaciju nitko nije gurao. Nadbiskup Stepinac je odbio da bude njen član.

Prije nego su Rimski ugovori bili potpisani talijanska vojska ušla je u Hrvatsku kao stranu im zemlju i s 12 divizija i 300.000 vojnika, okupirala je Dalmaciju ne ponašajući se pri tom nimalo "saveznički". Tako 24. travnja 1941. tj. uoči razgovora Pavelić-Ciano u Ljubljani, talijanska saveznička vojska skida u Makarskoj hrvatske zastave koje su se vijale na ulazu u luku, te pred Kotarskim i općinskim poglavarstvom. Talijanski su karabinjeri 7. svibnja razoružali i raspustili oružničku postaju, te bez suglasnosti domaće sudbene vlasti, otvorili tamnice i pustili uhićene, koji su 19. travnja sudjelovali u pljački privatnih trgovina. I u Dubrovnik su 17. travnja 1941. istodobno ušle talijanske i njemačke jedinice. Talijanski major Bua odmah je pozvao predsjednike Okružnog i Kotarskog suda i od njih zahtijevao da ubuduće sve presude imaju donositi "u ime Italije". O svemu tome u Zagreb su pristizala izvješća. Kad je o neprijateljskom ponašanju Talijana prema ustaškoj vlasti u Dalmaciji Eugen Dido Kvaternik izvijestio Pavelića, on mu je odgovorio: "Sve to nije istina. Ti znaš da su naši Dalmatinci kad vide jednog Talijana, kao bik kad vidi crvenu krpu."

Uvodnici dnevnika od 19. svibnja 1941. djelovali su kao bomba, makar se na svaki način nastojalo ublažiti situaciju ističući, kartografskim prikazom, kako država kroz stoljeća nikada nije bila tako velika (928, 1102, 1230, 1391, 1526, 1594, 1848, 1868, 1939 i 1941.), navodeći da NDH ima 115.000 četvornih kilometara i 7.000.000 stanovnika, od kojih ima

5,000.000 Hrvata. Tako je "Poglavnikova Hrvatska najveća od početka hrvatske povijesti". Uvodnici najavljujući "Novu hrvatsku dinastiju" ističu da hrvatska vlada odmah preuzima civilnu vlast u krajevima, okupiranim od talijanske vojske, te to znači prestanak okupacije.

Nakon prve plime oduševljenja za svoju novu državu svuda se osjeća potištenost i zabrinutost. Državni tajnik ministarstva prosvjete prof. M. Veršić ogorčen priča da je Pavelić napravio izdaju i da je rimske ugovore zaključio na temelju ranije preuzetih obveza prema Italiji. Odmah je penzioniran i to kao profesor a ne dužnosnik.

Predsjednik Matice hrvatske prof. Filip Lukas, nakon što su potpisani Rimski ugovori, odbio je primiti svaki položaj koji mu je nuden, kako bi ga otklonili da u pred večernje sate stoji pred velikim satom na Jelačićevu trgu glasno prosvjeduje protiv našoj nesretnoj politici prema Italiji. "Koliko god mi je bio drag, gledao sam da me ne vidi, ... jer je tako glasno prosvjedovao da to nisam mogao spojiti s mojim tadanjim osjećajem lojalnosti i odanosti našem državnom vodstvu" - zapisao je Ernst Bauer.

Dr. Branko Benzon (Vranjic, 1903. - Caracas, 1970.), hrvatski poklisar u Berlinu na vijest o Rimskim ugovorima plakao je. Kada se susreo s talijanskim poklisarom Dinom Alfieriem rekao mu je da slabo govori talijanski i predložio mu da razgovaraju latinski. Poklisar se lecnuo. "Vi govorite latinski?" Benzon mu je objasnio: "Ne baš najbolje, otprilike kao moj zemljak, car Dioklecijan!" Talijan je osjetio žalac. Dioklecijan je govorio latinski a Mussolini talijanski. Benzon je iz diplomatske lože u Njemačkom saboru 4. svibnja 1941. slušao govor Hitlera pred Reichstagom, u kojem je rekao da se Treći Reich odriče Hrvatske i da je prepušta Italiji, jer leži u životnom prostoru Fašističkog imperija, na što su se sabornici burnim odobravanjem odricali Hrvatske i Hrvata. Benzona je to potreslo, pa je početkom rujna te 1941. dao ostavku.

Splicanin dr. Edo Bulat Rimskim ugovorima bio je razočaran, revoltiran, pa da ga ukloni iz Zagreba, Pavelić ga šalje za izvanrednog poslanika, opunomoćenog ministra u Bukurešt. Međutim, već nakon predaje vjerodajnica kralju Mihajlu 11. VIII 1941. u Sinaji, u razgovoru s kraljicom, ova upita Bulata: "Pa vi sada očekujete svog novog kralja?", misleći na vojvodu od Spoleta, koji je upravo bio designiran Rimskim ugovorima. Kraljica je pogodila u najbolniju točku dra. Bulata, da je ovaj zaboravio na diplomatske obzire, pa je na kraljičin upit odmahnuo rukom, kao da hoće reći: "Od toga kralja ne će biti ništa!" Budući da je kraljica bila bliža rođakinja vojvode od Spoleta, počinjena je neoprostiva diplomatska pogreška. Za to je ubrzo doznao Rim, pa je talijanski poslanik u Zagrebu Raffaele Casertano o tome izvijestio Pavelića, i nakon svega pola godine Bulat je opozvan iz Bukurešta.

Rumunjski kralj i kraljica pozvali su 30. travnja 1942. na objed hrvatskog, japanskog, talijanskog, bugarskog i slovačkog veleposlanika. Kraljica majka razgovarala je sa slovačkim poslanikom, koji ju je pitao, kad će njezina sestra doći u Hrvatsku kao kraljica, a ona mu je na to odgovorila: "Niti ona, niti njezin muž ne vjeruju, da će ikada zasjesti na hrvatsko prijestolje, a držim, da ni Hrvati nemaju nikakve namjere, da ga pozovu i da ga kao kralja prime. Mislim, da od te kraljevine ne će biti ništa!". Budući da je poslanik

Benzon slučajno u nju gledao za vrijeme tog razgovora, ona upozori slovačkog poslanika riječima: "Šteta, da je tako, jer su Hrvati ipak valjani narod."

"Ima li iole Hrvata koji bi bio onako žrtvovao Dalmaciju, kolijevku Hrvatsva i predao stoljetnom dušmaninu hrvatskog naroda Hrvojev Split, Krešimirov Šibenik i Berislavićev Trogir? Pavelić je skupo, na teret hrvatskog naroda, platio Italiji gostoprimstvo i pripomoć" - reći će dr. Juraj Krnjević na londonskom Radiju, 14. kolovoza 1941., u povodu Rimskih ugovora.

Situacija u Splitu u to vrijeme ilustrirati ćemo pismom, koje je 9. listopada 1941. dr. Ante Pilepić poslao iz Splita ministru Lorkoviću: "Kvestor je 1. o. mj. izdao proglas da se svi "stranci" imaju do kraja mjeseca prijaviti Kvesturi u svrhu da dobiju dozvolu boravka. Nije nikako označeno, što se razumije pod riječ "stranci". Oni koji su se rodili u Splitu ne smatraju sebe nikako strancima- ali ni Talijanima, osim par izroda. Ti se ne će prijaviti. Glede drugih bilo je izjava, u raznim prigodama, da imaju pravo državljanstva oni koji borave na anektiranom teritoriju barem 15 godina. Međutim pošao je prekjučer omladinac Niskota, stopostotni Hrvat, da se prijavi kao takav. Činovnik ga je upitao, koliko godina boravi u Splitu. Odgovorio je: sedam. Odmah ga je otprovio izjavom: "Vi ste Talijan!". Gospođa dra. Vrandečića zatražila je nedavno propusnicu. Na upit, odgovorila je da je Hrvatica - Koliko ima da ste u Splitu? upitao je agent. "Devet godina", odgovorila je. Na to je on opazio "Makar da ste devet mjeseci, Vi ste Talijanka" Liječnici dobiše neke tiskanice koje trebaju ispuniti. Jedan je upitao Talijanaša dra. Karamana kako će odgovoriti na pitanje, koje je narodnosti, kad je Hrvat. Karaman mu reče: "Najbolje napisati "ex jugoslavo". Unicum!. Negativna narodnost. Da izbjegnju ime "croati" napisali su i u proglasu "Gil-a" za dječje kolonije, da mogu se upisati i djeca "ex jugoslavi". Čuo sam da su od liječnika mnogi napisali "croati", par njih "nazionalita dalmata", neki "ex jugoslavi". Ovaj izraz "ex jugoslavi" čini se da se najviše preporučuje, reče mi jedna moja učenica da su i njezini roditelji u prijavi kao stanari tako napisali. Rezultat, u namisli naših falsifikatora narodne volje bi imao biti ovaj: Na kraju će proglasiti: mi smo javno pozvali strance neka se prijave. Imali su vremena mjesec dana. Hrvatima (oni ne će da razlikuju između narodnosti i podaništva) se priznalo, recimo tisuća ili dvije. Vidite dakle, da je Split talijanski grad. Znam, da to ne će zaslijeptiti Nijemce, ali Talijani će u svojoj štampi to isticati. Da tako misle dokaz je da je već pred 3-4 mjeseca general rekao kanoniku Lugeru prigodom jedne vojničke parade. Luger je rekao generalu da je Poglavnik izjavio, da će u Splitu samo vojska biti talijanska a ostalo sve hrvatsko. General se malo zbunio te kazao: "Ne dolazi se tako lako na razgovor Poglavniku". Zatim: "Kakvi Hrvati!. Ovdje ne će biti opcije. Tko je tu taj je Talijan!" (...) Nedavno je jedan oficir u Jelsi izjavio nekom gospodinu, koji je meni tu izjavu opetovao "Mi nismo sigurni da ćemo dobiti rat. Što mislite kad bi bili sigurni, da bismo bili tako dobrim s Vama? Drugačije bismo postupali".

Talijanski akademik Giacomo Volpi, svoje predavanje o Savojskom domu, što ga je održao u zagrebačkom kazalištu, 12. lipnja 1943. zaključio je da "sjena Savojskog doma što je pala i u ove krajeve, povezala je u iskrenom prijateljskom duhu talijanski i hrvatski narod".

2. Novinar Joe Matošić

Joe Matošić u Beču je završio Trgovačku akademiju, a u Zagrebu apsolvirao na Pravnom fakultetu. U autobiografiji navodi da je u 17. godini napisao prvi uvodnik u Prodanoj "Hrvatskoj Kruni", ali je u cjelini bio zaplijenjen, i ta ga sudbina prati i u kasnijem životu.¹⁵ Suradnik je "Zvona" Milana Marjanovića i Čerinina "Vihora". Pokušao je pokrenuti naše prvo futurističko glasilo namijenivši mu ime "Zvrk", u čemu ga je spriječio rat. Ratna 1914. zatekla ga je kao glavnog urednika *Hrvatske riječi* u Šibeniku, te je na dan mobilizacije uzet za taoca, pa je odsjedio 2 i pol godine u tamnicama. U Beogradu je niz godina bio dopisnik *Jutarnjeg lista* i *Obzora*. U Zagrebu 1922. osniva reviju "Kroacija". Početkom 1923. osuđen je na 5 mjeseci zatvora, a 1928. pokreće *Hrvatski borac*, koji je obustavljen 6. siječanjskom diktaturom 1929. Ilustrirani tjednik *Danica* pokrenuo je 1931. Od 1934. ima književnu nakladu "Danica" i Tiskaru u Zagrebu, u Frankopanskoj 9.

Bio je urednik biblioteka "Hrvatski humor" i "Hrvatska Politička Biblioteka" Napisao je djela: *Krvava Bugarska* (1925), *Esej o Mussoliniju* (1928), roman *Sumrak Habsburga* (1930), *Borci - buntovnici i vođe* (1939), *Leksikon mudrosti* (1960), *Enciklopedija humora* (1962) *Izbor, remek djela svjetske erotske ljubavne literature* (1965).

Imao je 41 godinu novinarskoga staža, kako sam navodi, od 1914. do umirovljenja 1955.¹⁶ "Ne uživa baš simpatije svojih profesionalnih kolega, koji su većinom robovi novinarskih poduzeća. Kod nas nema javnog radnika, koji bi toliko puta odgovarao pred sudom radi povrede zakona o štampi, nema intelektualca koji bi toliko puta bio predveden na redarstvo i tamo hapšen.. U borbi proti svojim neprijateljima i protivnicima piše buzdovanom, izaziva senzacije, i nesklon je izbiranju.." - piše o njemu Dr. M. Gabrijel,¹⁷ kujući ga u zvijezde, jer se je usudio optužiti "najhrvatskijeg Hrvata u ime Hrvatske". U stvari, u svojoj "Danici" njegovao je tip "revolverblat" novinarstva.

Kao vlasnik i izdavač *Danice* Matošić je 1933. inicirao osnivanje "Društva nezavisnih novinara Hrvata Savske banovine". "Kod njega je ovih dana bio dogovor nezadovoljnikanovinar - mahom separatista i komunistički nastrojenih, te je zaključeno da se osnuje društvo. Pravila se tada izrađuju, prema kojima će, navodno, biti primljeni samo takovi ljudi, kojima je novinarstvo jedino zanimanje i žive samo od svog pera" - javlja upravnik policije Zagreba Odelku za državnu zaštitu Kr. Banske uprave Savske banovine, 4. kolovoza 1933, o čemu ovi izvještavaju svoju beogradsku centralu.¹⁸

Matošić 1933. u *Danici* napada dnevnik konzorcija "Tipografija d.d.", da su oni semitski, jer su "akcioneri mahom svi Židovi osim jednog". Nakon što ga je "Tipografija" tužila morao je u *Danici* objaviti ispravak.

Kada je 1937. "raskinuo ogradu discipline pokreta i odapeo top svoga pera" - kako navodi njegov biograf M. Gabrijel, napisom u *Danici* "Politička baština hrvatskog naroda od Radića do Mačeka", optuživši Mačeka da rasiplje baštinu pokojnog Radića, da ni oporukom ni glasanjem nije izabran za predsjednika HSS, da je nesposoban itd., odgovoreno mu je posebnim izdan "Prigodne hrvatske novine - Hrvat" (God. 1, br. 2, Zagreb, 29. kolovoza), osim uvodnika, koji je posvećen Ivanu D. Butkoviću, predsjedniku Hrvatske Bratske Zajednice, koji je na čelu 150 američkih Hrvata, u proljeće 1937. posjetio domovinu, pa je od policije bio protjeran, ostali dio novine bavi se Matošićem. "Velikog

“hrvatskog” borca Jou Matošića čuvaju četiri policijska stražara da mu “jugoslaveni” ne razbiju i demoliraju uredništvo *Danice* - navodi se u naslovu, uz fotografiju s legendom: “Redarstveni stražari pred Matošićevom tiskarom”. Tu čitamo, da je radi tiskanja neka-kvih letaka nedavno uhićen urednik *Danice* Joe Matošić i nakon nekoliko dana pušten. A sad je policija pred njegovom tiskarom postavila četiri stražara. Poznato je, barem na-ma običnim smrtnicima, da policija ne nagrađuje ovako svoje političke protivnike, pro-tiv koji mora postupati po zakonu o zaštiti države... U drugom napisu “Hrvatska Politič-ka Biblioteka” Matošićevo nedjelo. Prevara ili tulumaštvo?. Iznosi se tu kako je Mirko Glojnaric svoj rukopis za knjigu o dru. Vladku Mačeku dao Matošiću da je tiska u nje-govoj tiskari, a ovaj je, bez pitanja autora, objavio kao prvu knjigu u nizu svoje “Hrvat-ske političke biblioteke”. U trećem napisu iste novine “Velikosrpski beogradski *Balkan* i zagrebačka *Danica* na istoj liniji. Nasljednici Puniše Račića” - navodi se da je dr. Ivan Pernar odgovorio Matošiću za napade na Mačeka posebnim letkom, u kojem pored osta-loga stoji: “*Balkan* i *Danica* Joe Matošića na istoj su liniji, odnosno na koji način hoće Joe Matošić da ga beogradska vlada pusti iz zatvora. Napadaj nekog Matošića na sada-šnjeg vođu hrvatskog naroda Dr. Vladka Mačeka je besraman, nečastan i pun kleveta. Tako pišu oni tipovi, kojima je jedan predratni hrvatski političar običavao uputiti pita-nje: Koliko ste zato dobili? itd. Tu su i dvije Matošićeve karikature.

I *Hrvatski dnevnik* od 10. studenoga 1937. bavi se Matošićem. Cicvarićev velikosrpski *Balkan* (br. 270/1937), u opširnom članku o Joi Matošiću ističe, kako je Matošić “među prvima u Jugoslaviji za odlikovanje predloženih trebao biti odlikovan ordenom sv. Save za zasluge prema Jugoslaviji. Navode, kako je “netko anonimno prijavio policiji jedan slučaj zabranjenih letaka u Matošićevoj tiskari, o čijoj sadržini Matošić nije bio obavije-šten. Budući da je policija po toj prijavi pronašla letke u njegovoj tiskari koji su imali opasan sadržaj, Matošić je bio uhićen i postojala je opasnost da dođe pod optužbu po zakonu o zaštiti države. “U takvom previranju je Matošić sam došao do političke svije-sti... Joe Matošić u dubini svoje duše ostaje veliki nacionalista, kakva ga znamo iz vre-mena borbe u zajednici s drom. Matom Drinkovićem protiv Austro-ugarske. On je jedi-ni među Hrvatima ostao vjeran poklonik nacionalnih ideala pok. M. Drinkovića, kad je vidio da Mačekova politika srlja u propast, Matošićeva savjest nije mogla dalje i on je kidao s Mačekom i njegovom okolinom, muževno, kako to i dolikuje čovjeka kova Ma-tošićeva” - prenosi *Hrvatski dnevnik* pisanje *Balkana*.

Nakon Anschlusa u Austriji 1938. spor između mladih i starih oko lista *Nezavisnost* se zaoštava. Mladi žele da se list radikalizira i bude borbeniji. Nezadovoljnici vijećaju o novom dnevniku. Svi su za to, samo što svi ističu da nemaju mnogo novaca, dok ih Joe Matošić uvjerava da će se novac naći. Kao glavni ljudi za redakciju pripremanog dne-vnika spominjali su se Dragutin Hrvoj iz Klanjca i Mirko Puk iz Gline, međutim upravo između njih nije postojala suglasnost o smjeru lista. Dok su jedni željeli da to bude list namijenjen frankovcima, drugi su tražili da on bude namijenjen svima mačekovcima, ko-ji nisu zadovoljni njegovom politikom.

Uoči izbora, 10. prosinca 1938. Matošićev Hrvatski borac, u izvanrednom izdanju, uz Pa-velićevu sliku, donosi Poruku Poglavnika dra. Ante Pavelića izbornicima, zašto ne na iz-bore. Sugerira se izbornicima da ne izlaze na izbore, tekst u stvari suprotan stvarnim

ustaškim porukama da se na izbore izađe i glasuje za Mačeka. Bila je to podvala režima preko Matošićeve novine. Neupućeni su se čudili da te novine s Pavelićevom slikom na naslovnici policija ne plijeni, a onda su primijetili da se tu novinu u Šibeniku jedino može kupiti na kiosku jednog osvjedočenog četnika, pa je stvar bila jasna.

Nadbiskup Stepinac 17. lipnja 1940. bilježi u svoj Dnevnik: "Danas je bila kod mene supruga Joe Matošića novinara koji je imao nedavno teški sukob s dr. Mačekom, i konačno bio suden na 6 mjeseci robije u Lepoglavu. Došla mi se tužiti da je njezin muž u stalnoj opasnosti da izgubi glavu zbog osvete Mačekovih pristaša pa da bi djelovao kod Mačeka, da se pomiri s njezinim mužem. Utješio sam je koliko sam mogao i obećao da ću poraditi na tome tim više što je izjavila da će u protivnom slučaju njezin muž morati napustiti Zagreb, poći u Berlin gdje su mu oni, preko jednog visokog činovnika i šefa njemačkog Pressbira u Beogradu, ponudili dobro mjesto za propagandu, što ne bi bilo dobro za Mačeka."

U izvješću Abwehrkomando iz Beča navodi se izjava Joe Matošića, dana u Zagrebu 1944. da su za Poglavnika spremljeni zrakoplovi i preko 100 putnica za inozemstvo.

Abwehrkomando javlja da je u stanu Joe Matošića bio neki novinar Radotić, izaslanik Nedića, a u Esplanadi se nalazi srpski pukovnik Rafajlović. Ova dvojica, poslana su u Zagreb da u tišini pregovaraju glede zajedničkog čišćenja partizana u Srijemu i dijelu istočne Bosne. U stanu Joe Matošića pregovore je vodio ministar H. Lorković. Iz okoline ministra Vrančića Nijemci su saznali za tijek tih pregovora. Tako izgleda da ni tijekom Drugoga svjetskog rata Joe Matošić nije mirovao.

3. Neobjavljeni novinski članak

Među brojnim novinarima, koji su nakon promjene vlasti u Zagrebu ostali bez posla našao se i Joe Matošić, u 45. godini života. Smatrajući da su Rimski ugovori i mučna situacija koju su oni izazvali u čitavoj zemlji, a naročito u Zagrebu, među Dalmatincima, bila upravo idealna prilika da on, kao Dalmatinac, svojim napisom opravda Pavelićev potez, i tako steče naklonost nove vlasti, a time osigura posao. Voden tim mislima razradi tezu pod naslovom: "Naše granice prema Italiji. Iskrena riječ dalmatinskim Hrvatima". On tu piše: "Koliko je nas Dalmatince, obradovalo ogromno zanimanje svih Hrvata naročito kontinentalnih Banovaca za Dalmaciju i Primorje prigodom razgraničenja s Italijom, to je sigurno nas mnogo jače zapekla i ražalostila žrtva, koju smo pridonijeli ovom prilikom. Ali: da bi znali što je radost i sreća životna je nužda, da upoznamo žalost i bol" - uvodno ističe Joe Matošić, te nastavlja: "Bez sumnje je na tu našu ranu stavio ublažavajući melem naš Poglavnik dr. Ante Pavelić, kada je, u svom jučerašnjem govoru rekao, da "narod, koji nije kadar podnijeti žrtvu, nije kadar ni živjeti", a naročito njegove riječi: "Da će svaki Hrvat, koji ostane izvan granica NDH, imati sačuvano svoje ime, svoj jezik, svoju narodnost, svoju kulturu i svoje gospodarstvo i da će ostati integralni dio hrvatskog naroda", te je Poglavnik naročito naglasio: "da je to i namjera našeg velikog prijatelja Benita Mussolini-a". To su riječi našeg Poglavnika i tim njegovim riječima vjerujemo, jer uvijek što je on rekao ovih posljednjih dvanaest godina, on je riječ održao i sva su se njegova obećanja i proročanske riječi ispunile. To je on kazao i dokazao, ne praznim riječima nego ustaškim djelima."

“Činjenica je da se nijedna država, prilikom svojeg nacionalnog rađanja nije pojavila na historijsko svjetlo, u čitavom svojem etnografskom integritetu, nego je nažalost povijesna činjenica i neke vrsti prirodni postulat, da se prigodom rađanja jednog državnog organizma javljaju manjkavosti, koje se nizom godina i snagom borbe usavršavaju, nadograđuju i upotpunjuju. - Zar se je Bugarska ujedinila najednom? Zar su pod bugarski suverenitet došli svi Bugari odmah istog dana kada je Bugarska postala slobodna i nezavisna država? Zar je to bio slučaj i sa Srbijom, koja nas je tlačila i zbog čega je opet propala?

Zar nisu Grci doživjeli svoje narodne Kalvarije? - Zar su svi Turci bili uvijek u granicama Turske?. Zar su svi Rumunji uvijek bili u Rumunjskoj? Zar nije nikada bilo Francuza izvan Francuske?. Zar nije njemački Tirol došao i ostao pod Italijom? Pa da li je Njemačka, najjača svjetska sila, pravila od toga pitanje? Tirol nije bio razlog, da se pomute odnosi između Führera i Duce-a, jer ih vežu mnogo jači interesi i združuju mnogo veći ciljevi.

Zar sama Italija nema sličnu sudbinu? Ma da je čak bila u krugu svojih saveznika i pobjednika poslije svjetskog rata, ipak nije dobila svoje čisto talijanske zemlje i otoke, nego su i dalje: Nizza, Korzika, Malta itd. ostali izvan granica Italije.

Mnogi moji prijatelji i uži zavičajnici zdvajaju nad sudbinom najhrvatskije naše hrvatske pokrajine, gdje se je rodilo hrvatsko kraljevstvo i baš zbog ovih malodušnih i nepovjerljivih pišem ove redke, htijući im podići vjeru i pouzdanje u budućnost našu. Razlika je između granica i “Granica”. Naime razlika je, ako je ta granica povučena između dva neprijateljska naroda, koji jedan drugome ne vjeruje, te jedva čeka, da se jedan drugomu osveti i - ako je ta granica povučena između dva naroda, koji su spremni da prijateljski surađuju na političkom, gospodarskom i kulturnom polju. Ovaj je slučaj baš egzemplaran, između ustaške Hrvatske i fašističke Italije. Na našim granicama u Dalmaciji i Primorju neće biti ni betonskih ograda ni čeličnih kupola, ni ubojitih bunkera, nego će tamo sigurno biti otvorena kapija za izmjenu gospodarskih dobara, koje mi trebamo iz Italije, te koja, s druge strane, Hrvatska ima izvoziti na apeninski poluotok. Tamo neće biti podignut visoki zid, koji bi pravio tamu, nego otvoreni prozori, kroz koje će ulaziti svjetlo romanske kulture, koja će kao i nekada obasjavati i oplemenjivati naše duhove, te osjećati toplo sunce, na kojem će se grijati mladi naraštaji hrvatski, kao što su se grijali prvi naši književnici hrvatske Atene, našeg slobodarskog Dubrovnika. Ima granica koje dijele i razdružuju pojedine narode, ali ima i onih koje te granice združuju, upotpunjuju i obogaćuju. Time što se je Italija približila našim hrvatskim obalama ne znači, da će ti naši žali osiromašiti, da će se naš narod odnaroditi i otuditi. Kroz nekoliko stotina godina, kroz koje je u prošlosti bila Venecijanska vlast u nekim dalmatinskim gradovima, u to i kroz to dugo vrijeme, hrvatski se narod nije ni odnarodio ni osiromašio. Naprotiv podizanjem kulturnog termometra, podizao se je naš narod i ekonomski i politički, tako da je i na tim poljima prednjačio čak ostalim hrvatskim zemljama. Dakle, prisustvo Venecijanske vlasti, nije bilo negativno po nas, nego baš obratno: mi smo se i u to vrijeme podizali i kulturno i ekonomski, a i politički, jer nismo nikada izgubili hrvatsku državnu svijest, nego je naprotiv izgrađivali i jačali, isto tako, kao što smo se jačali i ekonomski i kulturno, što dokazuju brojni gospodarski i književni spo-

menici na tome našem primorskom području. Zar je potrebno spominjati slavna naša stara književna imena, koja još danas kao reflektori svijetle hrvatskim pokoljenjima?

Sada dolazi ulomak koji karakterizira čitavo političko djelovanje Joe Matošića:

“Kada sam neposredno poslije Marseljskog atentata, posjetio blagopokojnog dra. Antu Trumbića, a sjećam se, da mi je proročki rekao, da će jednog dana i to možda skoro, sudbina Hrvatske doći u ruke dra. Ante Pavelića, a možda i nešto mlađeg dra. Mile Budaka. Preporučio mi je, da u tom smislu radim, naročito kod mladih, kojima će sigurno pasti u dio sreća, da dožive svoju nezavisnu hrvatsku državu. To sam i nastojao u svom publicističkom radu, a i štampajući ustaške novine i letke za sveučilišnu omladinu pod raznim diktaturama. Tom zgodom rekao mi je dr. Trumbić, da će po svoj prilici ona država, koja nam čuva i spašava te naoružava ustaše i Poglavnika, da će možda tražiti od nas eventualne teritorijalne žrtve, ali je i rekao da te žrtve slobodno podnesemo, ako uspijemo oživotvoriti svoju vlastitu slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu. Nas će Srbija, nadodao je dr. Trumbić, za jedan vijek (ako tako dugo ostanemo u ropstvu) osiromašiti kao Englezi Irsku, i još gore, pa će tek Slobodna Hrvatska Država lakše podnijeti amputaciju kojeg prsta ili ruke, nego pauperizaciju i eksploataciju čitavog hrvatskog narodnog organizma. Dr. Ante Trumbić je o Poglavniku imao najbolje mišljenje izražavajući se uvijek najlaskavije o njegovom čeličnom karakteru i njegovoj dalekovidnoj politici kao i o visokoj političkoj kulturi, koju godišnje sve više izgrađuje u emigraciji. Blagopokojni Dr. Trumbić (kako sam to neposredno prije njegove bolesti i smrti napisao i štampao u “Hrvatskom Borcu”) nije imao slično mišljenje o takozvanom “Vodi”, koji u svojim žilama nema hrvatske krvi, što je možda bio i razlog onakove njegove poluhrvatske sporazumaške ili bolje ne-hrvatske politike.”

Nema sumnje da Matošićevi navodi o Mačeku i Paveliću nisu Trumbićeva razmišljanja, nego su njegova domišljanja da mu tekst dobije na težini i tako bude prihvaćen, a s druge pak strane da ga prilagodi vlastitoj političkoj biografiji, napisanoj za nove potrebe. Matošić naime, 23. travnja 1941. navodi da je “do pred četiri godine bio član HSS, a posljednje četiri godine otvoreni pristaša dra. Ante Pavelića.”

Prema svjedočenju dra Milovana Žanića, Trumbić je 1938. putovao Paveliću u Italiju baš sa svrhom da ga odvraći od saveza s fašističkom Italijom, jer upravo ovakva Italija će još više od kakve drugačije, svu svoju politiku prema nama izgraditi isključivo na planu porobljavanja, pljačke i podvrgavanja.

Matošić svoj napis nastavlja: “Zar je ikada Hrvatska bila veća?!? Budimo pravedni i iskreni. Nemojmo samo gledati ono što smo izgubili, nego u perspektivi povijesti i ono što smo dobili! Poglavnikova Kroacija, kojoj je starčevićanski stekliš A. G. Matoš pjevao “Na grobu, s križem cijele jedne nacije”, riješila se naša Kroacija ropskog križa i uskrsla zahvaljujući ustaši Poglavniku. Pitanje granica, neka ne bude više - pitanje!

Imamo mi unutar ustaške Hrvatske mnogo važnijih problema.

Još dva argumenta jamče, da nacionalno možemo biti spokojni za onaj dio Dalmacije i Primorja, koji nije imao, sreću da uđe u sastav Nezavisne Države Hrvatske. Prvo: Mi sa Osovinskim Silama, koje su omogućile oživotvorenje NDH, - ulazimo u kolo najjačih i najsvjesnijih naroda Evrope, da surađujemo na novom poretku izgrađivanja našeg naj-

kulturnijeg i najhumanijeg svjetskog kontinenta, gdje neće vladati materija i zlato nego duh i rad! To je garancija, da ćemo iskrenom suradnjom na preuređenju Evrope, skupa sa Njemačkom i Italijom, imati udjela u rješavanju mnogih pitanja i do nas je i naše političke mudrosti i zrelosti, da čitavom hrvatskom narodu, u granicama naše Države i izvan ove, našim sunarodnjacima osiguramo razvitak na svim područjima gospodarstvenim, kulturnim i političkim. A drugo: Naš budući Suveren iz Savojske Dinastije, koji će se na povijesnom Duvanjskom Polju kruniti kao hrvatski kralj Tomislav II, biti će također sigurna garancija, da će svi Hrvati, koji će živjeti pod okriljem Njegovih kraljevskih rodaka iz iste dinastije - očuvati i sačuvati svoju nacionalnu, gospodarsku i kulturnu osebnost."

Matošić svoj napis završava: "Mi smo Ustaše u to sigurni, i mi u to tvrdo vjerujemo, kao što smo uvijek vjerovali u zvijezdu Hrvatskog Proroka našeg Poglavnika te kao što smo vjerovali i vjerujemo u Hrvatsku i za Nju bili i jesmo uvijek - Spremni!"

Joe Matošić"

Medutim, urednici Hrvatskog Naroda i Novog lista odbili su ponudeni tekst, pa se uporni Joe Matošić obratio izravno Poglavniku.

"U vezi sa izvjesnim neraspoloženjem koje vlada u redovima Dalmatinskih Hrvata, koji se nalaze u Zagrebu, a i onih, koji su ostali na svom ognjištu, napisao sam priloženi članak.

Ponudio sam ga glavnim urednicima Hrvatskog Naroda i Novog lista, ali su isti odbili sa motivacijom, da je štampa dirigrana i da od ljudi izvan redakcije u načelu ne primaju političke članke.

Šaljem Vam, Poglaviče, ove iskrene retke, koje bi u interesu smirenja i propagande trebalo tiskati u bilo kojoj novini.

Za Dom Spremni!

Joe Matošić

Novinar bez namještenja i već dvije godine bez zarade. Uzdržava me nažalost moj tast g. Nikola Turjak, kućevlasnik i trgovac drvom.

Istoga dana ispunio je obrazac Povjerenika Glavnog Ustaškog Stana u kojem između ostaloga navodi da je do pred četiri godine član H.S.S. - a posljednje četiri godine otvoreni pristaša Dra A. Pavelića, zatim da je osuđen za uvredu kralja Aleksandra na pet mjeseci tamnice koje je odležao u sudbenom stolu u Zagrebu. Za štampanje raznih hrvatskih novina te Ustaškog lista "Orač i letke za Ustašku omladinu, zatvaran i osuđivan. Bio je proganjan po zakonu o štampi zbog hrvatskog istupanja protiv beogradskih diktatorskih režima, a njegovi su listovi bili plijenjeni stotinjak puta. Zbog štampanja brošure "Robija" (koja još nije ni plaćena, svjedok g. Tomo Biljan, sadašnji potpredsjednik Gradskog Poglavarstva) a zbog štampanja ustaških letaka proganjan i osuđivan. To može dokazati originalnim osudama Sudbenog stola u Zagrebu, kojih ima preko stotinu. Svjedoci: Leonardo Grivičić, Božo Kavran, koji je s njim sjedio na policiji, te Jure Pavičić, sadašnji tajnik Državnog savjeta i urednik Narodnih novina. Navodi da je danas bez namještenja, te da je sposoban za bilo kakav posao jer osim abs. prava govori šest jezika.

Uhićenici u zatvorskoj ćeliji broj 15. na drugom katu policijskog zatvora u zagrebačkoj Petrinjskoj ulici čudom su se čudili kada im se 28. travnja 1941. pridružio Joe Matošić. Naime, čudno je bilo da je njihov novi kolega u bijeloj košulji, kravatom s ukrasnom iglom, u žaketu i prugastim hlačama. Neki uhićenici su ga prepoznali, pa im je Joe odmah objasnio: "Trebalo je da danas primim dužnost ravnatelja "Tipografije". To je najveći nakladni zavod u nas. Čekao sam da budem primljen kod Poglavnika, pa sam tako iz predsoblja Poglavnikova kabineta umjesto na audijenciju doveden ovamo. Izgleda da je to u vezi nekih napetosti u dvojbi oko talijanske ili njemačke orijentacije u Hrvatskoj" - objasnio im je Matošić.

Ured Poglavnika rukopis njegova napisa ustupio je Uredu Predsjedništva vlade a ovaj ga je 5. lipnja 1941., produžio svom Izvještajnom uredu "na nadležno rješenje time, da o istom odluči nakon proučavanja članka, u koliko to bude držao podesnim". Nakon što su članak proučili nisu ga ocijenili da je podesan za tisak, pa su ga arhivirali. I tu smo ga pronašli.

Bilješke

---

¹ I. Bogdan, Hrvatsko novinstvo. Spomen-knjiga prve obljetnice NDH, Zagreb, 1942, str. 370-

² Isto

³ Fricke, Kroatien 1941.-1945., str. 21. Cit. po E. Bauer, Život je kratak san, Uspomene 1910-1985, Barcelona-München, 1986, 99.

⁴ W. Hagen, Die geheime Front, Niebelungen Verlag, Wien, 1950, str. 210-211.

⁵ V. Nikolić, Pola stoljeća hrvatske politike. Razgovor s drom. Stjepanom Bućem, Hrvatska revija, München, XVIII, 1, 1968, 61.

⁶ F. Glavina, Dubrovačke ratne slike i prilike 1941.-1944. u svjetlu povijesnih izvora. Crveni teror u Dubrovniku listopad 1944. Dubrovnik 1990., str. 33.

⁷ E. D. Kvaternik, Prilog povijesti hrvatsko-talijanskih odnosa u II. Svjetskom ratu, Hrvatska revija, Buenos Aires, 1955, sv. -1, 63.

⁸ Nova Hrvatska, Zagreb, III, br. 96, od 19. V. 1941.

⁹ O hrvatsko-talijanskim odnosima, te pregovorima Mačeka s Cianom preko Bombelle-sa i Carneluettia vidi: Lj. Boban, Kontroverze iz povijesti Jugoslavije 3, Zagreb, 1990, str. 95. O "Rimskim ugovorima" vidi: N. Scotti-Žunić, Odnosi između Italije i NDH 1941. Nastanak i posljedice Rimskih ugovora, Zbornik za hist. Radničkog pokreta Dalmacije 2, Split 1972, 85-132., Ista, Rimski ugovori, Zadarska smotra 4-5, 1992.

¹⁰ E. Bauer, o. c. (4), 127.

¹¹ L. Fertilio, Poslanici N.D.H. u Trećem Reichu: Branko Benzon, Hrvatska revija, München, XXV, 1, 1975, 51

¹² E. Bauer, S hrvatskim poslanstvom u Bukureštu (Uspomene), Hrvatska revija, München-Barcelona, 34, 1, 1984, 74, E. Bauer, o. c. (4), 104.

¹³ HDA, Dnevno izvješće br. 21, Zagreb, 22. V. 1942 -538, MVP NDH

¹⁴ HDM MVP NDH, MUP RH 013.1, rbr. 31, kuit. 52

¹⁵ J. Matošić, Kratka biografija urednika Hrvatske političke biblioteke, u knjizi: M. Gloj-narić, Voda govori. Ličnost, izjave, govori i politički rad vode Hrvata Dra. Vladka Mače-ka, Zagreb, 1936, 343.

¹⁶ U knjizi J. Horvat, Povijest novinarstva Hrvatske 1771-1939, Zagreb, 1962, na primjer-ku koji je imao J. Matošić, na str. 344, gdje Horvat navodi da su Lj. Gaj i M. Grlović u povijesti hrvatskog novinstva jedini bili preko trideset i pet godina novinari, Matošić na margini bilježi da je on bio gl. Urednik *Hrvatske riječi* u Šibeniku 1914., a da je umirov-ljen 1955, te je 41 godinu bio novinar. Knjigu sam nabavio u antikvarijatu "T. Ujević" 13. I. 1979. i nalazi se u mojoj biblioteci.

¹⁷ Dr. M. Gabrijel, O čovjeku i piscu ove knjige. Predgovor knjizi J. Matošića, Borci - bun-tovnici i vođe, Zagreb, 1939, 7-30.

¹⁸ HDA, Banska uprava Savske banovine Pov. Br. 15.777/1933, br. 21804.

¹⁹ B. Krizman, Ante Pavelić i ustaše, Zagreb, 1978, 312.

²⁰ Danas, Zagreb, 17. VII. 1990.

²¹ B. Krizmna, Ustaše i Treći Reich, 1, Zagreb, 1983, 361.

²² Isto, str. 370.

²³ Dr. V. Židovec. Ustaštvo i NDH, msk., HDA, MUP RH, 013.0, r. br.3, f. 206 (162), kut. 24.

"Bio je vrlo skeptičan prema držanju Italije u našem narodnom pitanju pa se osobito bo-jao za Dalmaciju, ne bi li Italija u slučaju sloma Jugoslavije posegla za tom hrvatskom zemljom; kako je to pokušala sprovesti u prvom svjetskom ratu. Da je taj dobri pozna-valac talijanske psihe i politike bio vidovitog gledanja, svjedoče događaji, koji su se kod nas odigrali u godinama 1941.-1943., kada makiavelistički, a nekršćanski onako strašno postupala s našim narodom u toj zemlji, da se ni u kolonijalnoj politici europskih naro-da u barbarskim zemljama takav postupak ne pamti." - pisao je Filip Lukas, Dr. Ante Trumbić - Izgradnja jedne ličnosti, Spremnost, Božićni broj (96. i 97) 1943.

²⁴ HAD, fond GRP (Glavno ravnateljstvo za promičbu), NDH.

²⁵ Radi se o knjižici "Robija, zapisci hrvatskih narodnih boraca", koju je uredio i izdao Nikola Rubčić, Zagreb 1936. Obuhvaća hrvatske nacionaliste i komuniste, pa su u njoj fotografije Juce Rukavine i Moše Pijade, O. Keršovanija, S. Javora, Šufflaya, A. Hebran-ga i ostalih. Ima 85 stranica. Tiskara "Danica" Zagreb, Frankopanska ul. 9.

²⁶ Dr. Židovec, Izjave i zapisnik o saslušanju. Iskaz Milana Radeke, profesora i pravo-slavnog kateheta iz Karlovca, MUP RH 013.0 red. Br. 56, 343; M. Radeka. Uhapšenik u žaketu, "Okno", Zagreb, nastavak 2, 1981.